

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВ

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.3.07

УДК: 343.3

Каменський Д. В.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри правознавства
Бердянського державного
педагогічного університету
ORCID: 0000-0002-3610-2514

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РОЗКРАДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ: НОВЕЛА ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Метою статті є розкриття змісту дискусійних ознак складу незаконного використання гуманітарної допомоги, передбаченого ст. 201-2 КК України; з'ясування обґрунтованості появи цієї заборони та її можливого впливу на правозастосування; визначення перспектив розвитку кримінального закону у відповідній царині.

Висвітлено неузгодженості аналізованої кримінально-правової заборони з положеннями регулятивного законодавства – законами України «Про гуманітарну допомогу» і «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Зокрема, встановлено, що нецільове використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв, відмінне від розпорядження таким майном з метою отримання прибутку, не утворює складу розглядуваного кримінального правопорушення. Доведено, що в переважній більшості випадків дії, заборонені чинною редакцією ст. 201-2 КК, за її відсутності визнавались би розкраданнями і кваліфікувались б за однією з частин ст. 191 КК як привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

За результатами вивчення релевантних матеріалів правозастосовної практики показано проблемність інкримінування ознак вини та зокрема мети в досліджуваній забороні.

Сформульовано висновок про те, що доповнення КК України статтею 201-2 стало черговим проявом невинуватеної казуїстичності кримінального закону. Обґрунтовано позицію про необхідність виключення з КК дослідженої кримінально-правової заборони як непотрібного прояву надмірної (надлишкової) криміналізації.

Ключові слова: гуманітарна допомога, благодійні пожертви, криміналізація, використання, привласнення, розтрата, кримінальне правопорушення.

Постановка проблеми. Протягом тривалої історії людство стикалось із різними проявами військових конфліктів, з різними видами катастроф та інших надзвичайних подій; однак у нові часи людство нарешті усвідомило свою відповідальність перед постраждалими від таких подій та навчилось справлятися з їх наслідками. Саме з цього колективного усвідомлення й розвилось сучасне розуміння гуманітарної допомоги як прояву солідарності; надалі відбулось формулювання блоку правових норм, що регулюють таку діяльність.

У переліку ухвалених під час воєнного стану законів, спрямованих на зміцнення національної безпеки та обороноздатності України, і на підставі яких КК зазнав серйозних змін, Закон України від 24 березня 2022 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» (далі – Закон від 24 березня 2022 р.), яким КК доповнено ст. 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» сприймається дещо неоднозначно. Наразі цю законодавчу новелу немає підстав визнати ані вдалою, ані своєчасною, ані такою, ситуацію із застосуванням якої спроможне поліпшити звернення до конституційного положення про верховенство права.

Аналіз останніх досліджень. Попри нещодавне включення ст. 201-2 в текст КК України, окремі аспекти кримінально-правової характеристики описаного в цій нормі делікту, уже висвітлювались у публікаціях українських авторів, зокрема О. Ду-

дорова та Р. Мовчана [1], О. Колба [2], О. Маріна [3], Н. Муравської [4], М. Хавронюка [5], В. Фурмана [6], деяких інших авторів.

Метою цієї наукової статті є наукове опрацювання низки теоретичних і практичних питань, пов'язаних із кримінально-правовою оцінкою незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК).

Виклад основного матеріалу. Зловживання з гуманітарною допомогою, зокрема її розтрата та привласнення, не лише порушують норми кримінального закону, а й виступають проявами аморальної, цинічної поведінки, спрямованої проти осіб, які вже і так *de facto* перебувають у віктимному стані (тобто є постраждалими від військового конфлікту чи іншої надзвичайної події). Суспільна небезпека таких зловживань набуває умовно подвійного змісту: відбувається посягання на чужу власність (предмети гуманітарної та іншої благодійної допомоги), а також грубо і цинічно, всупереч вимогам міжнародного та національного права, порушується право адресатів цієї допомоги (постраждалих) на її отримання.

Наразі правоохоронні органи України активно «включились» у протидію схемам незаконного використання гуманітарної допомоги, що надходить як від міжнародних, так і від внутрішніх донорів. Зокрема СБУ активно розслідує масштабні схеми розкрадання гуманітарної допомоги, призначеної для військовослужбовців ЗСУ.

Незначна статистика щодо таких зловживань, по-перше, не по-

винна спонукати суспільство і правоохоронців взагалі «закрити очі» на таку проблему взагалі, а по-друге, виявлені факти, бодай і не системні, розкривають великі обсяги незаконних оборудок з гуманітарними товарами і благодійними пожертвами.

Наприклад, за інформацією Тернопільської обласної прокуратури було повідомлено про підозру двом «волонтерам» у використанні благодійних пожертв громадян на потреби ЗСУ з метою особистого збагачення під час воєнного стану (ч. 3 ст. 201-2 КК).

За версією слідства, на початку війни двоє братів – уродженців Тернопільської області, звернулись до громадян із закликами про збір коштів на автомобілі, які згодом обіцяли передати ЗСУ. За цей час було зібрано декілька мільйонів гривень, за які зловмисники придбали іноземну валюту, легкові транспортні засоби преміум класу, мобільні телефони останніх моделей. При цьому псевдоволонтери регулярно робили у соцмережах відеозвіти про нібито передачу на території активних військових дій автомобілів та інших речей військовослужбовцям.

Під час обшуків було виявлено і вилучено незаконно придбані автомобілі, мобільні телефони дорогих моделей, понад 200 тис. грн готівкових коштів, 37 тис. дол. США, більше 2 тис. фунтів стерлінгів та майже 7 тис. євро [7].

Факт доповнення чинного КК ст. 201-2 спонукає передусім дослідити законодавчу історію цієї заборони. У законопроекті, згодом ухваленому як Закон від 24 березня 2022 р., йшлося про запровадження кримінальної відповідальності за використання певних предметів саме й лише

під час воєнного стану, вказівка на який містилась як у назві, так і в диспозиції ч.1 проектової ст. 201-2 КК. Таке її конструювання, за якого час воєнного стану відігравав би роль криміноутворювальної ознаки, корелювалось із метою згаданого законопроекту, яка його авторами визначалась як «встановлення кримінальної відповідальності за нецільове використання гуманітарної допомоги під час дії воєнного стану». Проте в чинній редакції досліджуваної заборони згадана ознака чомусь визнається не криміноутворювальною, а лише кваліфікуючою. Водночас у ч.3 ст. 201-2 КК за результатами обговорення законопроекту з'явилась альтернативна вказівка на надзвичайний стан. Звідси випливає, що, всупереч задекларованій меті, за ст. 201-2 КК можуть кваліфікуватися передбачені нею дії, вчинені у будь-який часовий період, а не лише під час дії воєнного або надзвичайного стану.

Декілька зауважень щодо назви статті 201-2 КК. Офіційна назва «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» не охоплює, вважаємо, всі можливі форми вчинення кримінального правопорушення, відповідальність за яке передбачена цією нормою. Усунути зазначений недолік можна шляхом редакційної зміни назви цієї статті на таку: «Незаконні дії щодо гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». До слова уніфікована понятійна конструкція «незаконні дії...» уже успішно реалізована у назвах ст. ст. 169, 200, 313, 388 КК.

Порівняльний аналіз ст. 201-2 КК і законопроекту, ухваленого як

Закон від 24 березня 2022 р., також виявляє деякі інші неузгодженості. Так, якщо в чинній редакції цієї статті КК йдеться про дії, вчинені а) з метою отримання прибутку і б) у формі продажу гуманітарної допомоги, використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження певним майном, то в законопроекті говорилось про «використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги не за цільовим призначенням», тобто поведінку, протиправність якої визначається регулятивним законодавством, адже: 1) у ст. 12 Закону України від 22 жовтня 1999 р. «Про гуманітарну допомогу» (далі – Закон від 22 жовтня 1999 р.) до порушень законодавства про гуманітарну допомогу (одночасно з її використанням із метою отримання прибутку) віднесено, зокрема, використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням; 2) положення про цільове використання певних благ «пронизує» текст не лише згаданого Закону, а й Закону від 5 липня 2012 р. «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (далі – Закон від 5 липня 2012 р.).

Характеризуючи к. пр., передбачене ст. 201-2 КК, не можемо обійти увагою ту обставину, що неправильне вирішення законодавцем, здавалося б, суто теоретичного питання про антисупільну спрямованість розглядуваного посягання призвело до цілком реальних негативних наслідків практичного плану. Про що йдеться?

Досліджувану новелу розміщено в розділі VII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності»,

причому одразу за заборонами, що присвячені «загальній» контрабанді (ст. 201) і контрабанді лісу (ст. 201-1) та які неодноразово аналізувались у юридичній літературі [8]. Таке розташування заборони може наштовхнути на помилкову думку про те, що об'єктом (уточнимо – видовим) передбаченого нею к. пр. є господарські відносини, які забезпечують встановлений порядок переміщення предметів через митний кордон України, кримінально-правовою гарантією дотримання якого (порядку) так само виступають ст. 201 і ст. 201-1 КК.

Проте дії, карані за ст. 201-2 КК, безпідставно визнавати такими, що посягають на встановлений порядок переміщення певних предметів через митний кордон України, адже: 1) і гуманітарна допомога, і благодійні пожертви можуть надходити не лише із-за кордону, а й також із різних регіонів усередині країни; 2) попередній висновок не змінився б і за умови визнання обов'язковою ознакою згаданих предметів їх надходження з-за кордону, бо ст. 201-2 КК (з огляду на її текст) покликана забезпечувати дотримання встановленого порядку використання (розпорядження) вже отриманих (наявних) гуманітарної допомоги і благодійних пожертв, а не встановлений порядок переміщення відповідних предметів через митний кордон України, який при вчиненні дій, заборонених ст. 201-2 КК, зазвичай не порушується. До речі, порядок ввезення (пересилання) товарів (предметів) гуманітарної допомоги на митну територію України спеціально регламентований у ст. 9 Закону від 22 жовтня 1999 р. Якщо ж апелювати до того, що незаконне використання предметів, які надійшли з-за кордо-

ну, є порушенням господарських відносин у сфері переміщення предметів через митний кордон, то тоді ми мали б констатувати, що за нормами розділу VII Особливої частини КК потрібно кваліфікувати неправомірний продаж особою будь-яких предметів (а не лише зазначених у ст. 201-2 КК), які надійшли з-за кордону і не призначалися для продажу. До того ж, слушно зауважує Н. Коваль, контроль за використанням гуманітарної допомоги не відноситься до митного контролю [9, с. 9].

Дещо складніше відповісти на більш загальне питання – про правильність розміщення аналізованої заборони в розділі VII Особливої частини КК. На перший погляд, слушність такого законодавчого кроку підтверджується положеннями чинного законодавства (ст. 3 Господарського кодексу України, законів від 22 жовтня 1999 р. і 5 липня 2012 р.), комплексний аналіз яких дозволяє зробити висновок про належність благодійної діяльності взагалі і діяльності благодійних організацій зокрема до некомерційної господарської діяльності.

Теза про начебто «господарський» характер деяких зловживань із гуманітарною допомогою впливає також із пропонованого в науці вирішення питання про розмежування складів к. пр., передбачених ст. 212 (ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)) і ст. 222 (шахрайство з фінансовими ресурсами) КК. З цього приводу ми раніше писали, що не за ст. 222, а за ст. 212 КК (за наявності всіх ознак складу к. пр.) повинно кваліфікуватись, зокрема, порушення платником ПДВ вимог щодо цільового використання товарів, устаткування тощо, звільне-

них під час митного оформлення від сплати ПДВ. Ст. 212 КК у такому разі підлягає застосуванню за наявності двох умов: 1) платник ПДВ внаслідок своєї неправомірної поведінки втратив право на податкову пільгу і, приховуючи це, не збільшив податкове зобов'язання за результатами податкового періоду, на який припадає допущене ним порушення; 2) на момент митного оформлення імпортованих предметів мета їх подальшого нецільового використання у винних осіб була відсутня, і контролюючому органу не надавалась завідомо неправдива інформація з метою звільнення від сплати ПДВ, що виключає інкримінування ст. 222 КК. Зазначене стосується також ввезених у пільговому режимі предметів, визнаних у встановленому порядку гуманітарною допомогою [10, с. 754].

Поділяю сукупну наукову позицію про те, що в переважній більшості випадків перераховані дії визнавалися би розкраданнями за українським законодавством, а конкретніше, такими «класичними» посяганнями на власність, як: 1) розтрата, коли чуже майно припиняє існувати в попередній натурально-речовій формі. До розтрата відносять і передачу майна іншим особам, коли майно існує в попередній формі, але вибуває зі сфери власності потерпілого. Розтрата може набувати вигляду споживання товарно-матеріальних цінностей, витрачання грошей, відчуження в той чи інший спосіб майна – його продаж, дарування, обмін, передача в борг або в рахунок погашення боргу тощо; 2) привласнення – звернення на свою користь чи користь інших осіб майна, яке перебуває у правомірному володінні винного, будучи ввіре-

йому чи переданим у його відання; при привласненні майно зберігає своє існування у натурально-речовій формі [11, с. 23–24]; 3) заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (ст. 191 КК).

Далі, порівняльний аналіз санкцій ст. 191 і ст. 201-2 КК, що об'єктивно є близькими за своїм змістом, дозволяє констатувати зумовлене набранням чинності Законом від 24 березня 2022 р. посилення кримінальної відповідальності хіба що за відмінні від розкрадань і до того ж загалом нетипові для сьогодення варіанти незаконного використання предметів гуманітарної допомоги і благодійних пожертв.

Показовий приклад із правозастосовної практики. Влітку 2022 р. в одній із кримінальних справ управління контррозвідки СБУ спільно з НАБУ здійснювало розслідування щодо можливої розтрата гуманітарної допомоги топ-посадовцями в Запорізькій області. У межах розслідування правоохоронці здійснили обшуки у Запорізькій міській раді, в обласній військово-цивільній адміністрації, у складських приміщеннях, призначених для зберігання гуманітарної допомоги, а також у помешканнях підозрюваних осіб. Під час обшуків у Запорізькій міській раді слідчими було вилучено: речовини, схожі на наркотичні, які були направлені на судово-медичну експертизу; незареєстрована вогнепальна зброя та боєприпаси до неї; велика сума готівки.

Розслідування у цій справі здійснювалось за ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 209, ст. 365 КК [12].

Дещо незрозуміло, чому серед матеріальних підстав здійснення

розслідування в цій кримінальній справі не було ст. 201-2 КК, особливо зважаючи на її спеціальний характер в частині незаконного використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку. На це зауваження важко відповісти, зважаючи на обмеженість публічної інформації щодо передумов та перебігу розслідування. Однак навіть цей практичний приклад порушує питання про важливість правильного розмежування ст. ст. 191 та 201-2 КК і водночас, бодай опосередковано, налаштовує на думку про те, чи взагалі потрібна була «автономна» криміналізація дій, що утворюють використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Отже, вважаю, що появу в КК ст. 201-2 можна охарактеризувати як надмірну (надлишкову) криміналізацію: у цьому разі йдеться про діяння, якому притаманна необхідна для криміналізації соціальна шкідливість, але яке не потребує криміналізації, оскільки кримінальна відповідальність за нього вже існує [13, с. 753]. На прикладі цієї заборони стають помітними негативні наслідки надмірної криміналізації, серед яких: порушення принципу економії кримінально-правової репресії; штучне створення конкуренції кримінально-правових норм; виникнення парадоксальних ситуацій, за яких одне й те саме діяння тягне застосування істотно різних кримінально-правових засобів.

Принагідно звернусь ще до прикладів із правозастосовної практики України. Так, ухвалою слідчого судді Голосіївського районного суду м. Києва, винесеною за результатами розгляду клопотання слідчого про

накладення арешту на майно (транспортний засіб) у межах кримінального провадження за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 201-2 КК, було встановлено таке.

В обґрунтування клопотання слідчий зазначив, що досудовим розслідуванням було встановлено, що в період часу з 31 березня по 6 квітня 2022 р. невстановлені особи на території м. Київ здійснюють реалізацію транспортних засобів, які перетнули державний кордон України в якості гуманітарної допомоги, під час дії військового часу.

Слідством було встановлено, що голова Громадської організації «Асоціація фахівців землеустрою України» та за сумісництвом Громадської організації «Асоціація сертифікованих геодезистів України» ОСОБА_1 здійснює реалізацію транспортних засобів Kia Sorento, державний номерний знак НОМЕР_1 (польська реєстрація), Land Rover Freelander, державний номерний знак НОМЕР_2 (польська реєстрація), які в зазначений період час вїхали на митну територію України в якості гуманітарної допомоги для потреб військової частини.

Слідчий суддя зазначив в ухвалі, що вказані вище обставини підтверджується зібраними матеріалами кримінального провадження [14].

Ухвалою слідчого судді Рівненського міського суду Рівненської області про застосування запобіжного заходу було встановлено таке. 21 липня 2022 р. ОСОБА_1 було повідомлено про підозру у вчиненні к. пр., передбаченого ч.3 ст.201-2 КК, згідно якої він, діючи з корисливих мотивів та маючи умисел на продаж з метою отримання прибутку товарів гумані-

тарної допомоги у значному розмірі, незаконно продав покупцю ОСОБА_2 чотири легкові автомобілі на загальну суму 666 тис. 533 грн 29 коп., які відповідно до Декларацій про перелік товарів, що визнаються гуманітарною допомогою, ввезені на територію України у вигляді гуманітарної допомоги, відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 174 від 01.03.2022 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану» [15].

Ознайомлення з матеріалами кримінальних справ, порушених за ст. 201-2 КК, вкотре переконує нас у зайвості цієї заборони, навіть за умов воєнного стану та відвертого прагнення українського законодавця максимально забезпечити (і захистити кримінально-правовими засобами) надходження гуманітарної допомоги (благодійних пожертв) до кінцевого адресата.

Далі щодо змістових ознак предмета досліджуваної заборони. Якщо продаж предметів гуманітарної допомоги є підстави розглядати як один із правочинів щодо розпорядження певним майном, то це навряд чи можна сказати про використання благодійних пожертв і безоплатної допомоги, хоч із невдало сформульованої диспозиції ч.1 ст. 201-2 КК випливає протилежне.

Взагалі під використанням майна (зокрема такого, що визнано гуманітарною допомогою, благодійними пожертвами) потрібно розуміти вилучення в тій чи іншій формі його корисних властивостей для задоволення різноманітних потреб фізичної особи чи організації. Наприклад, якщо йдеться про грошові кошти, то їх використання може

набувати вигляду внесення коштів як внеску в статутний фонд суб'єкта господарювання, поповнення його обігових коштів, купівлі корпоративних прав, фінансування виробництва (придбання потрібних матеріалів, обладнання і сировини), спрямування на ремонт належного винному чи його близьких житла, благоустрій земельної ділянки чи оплати навчання дітей тощо. Щоправда для охоплення вказаної і подібної поведінки складом к. пр., передбаченого ст. 201-2 КК, повинна бути встановлена специфічна суб'єктивна ознака – мета отримання прибутку. З приводу обов'язковості для наявності складу к. пр. цієї ознаки М. Хавронюк слушно зазначає: «Для всіх трьох форм кримінального правопорушення характерною є мета – отримання прибутку. Це впливає із синтаксичного нюансу: якби перед словами «з метою» була відсутня кома, то зазначена мета стосувалася б тільки останньої із названих форм» [5].

До слова в юридичній літературі описуються подекуди курйозні випадки, коли правоохоронні органи оголошують підозру у вчиненні к. пр., передбаченого ст. 201-2 КК, за відсутності ознаки мети отримання прибутку [16, с. 19]. Очевидно, що така практика є неприпустимою – потрібно у кожній конкретній справі ретельно вивчати фактичні обставини вчиненого.

Надання меті отримання прибутку значення криміноутворювальної ознаки, яка в диспозиції ч. 1 ст. 201-2 КК «підміняє» ознаку незаконності, вказану в назві цієї статті, сприймається неоднозначно. З одного боку, формулювання «з метою отримання прибутку» запо-

зичене (причому, буквально) із регулятивного законодавства (ст. 12 Закону від 22 жовтня 1999 р.); з іншого – такий законодавчий крок здатен зіграти злий жарт на практиці. Справа в тому, що нормативна вказівка на мету отримання прибутку, вочевидь, буде ускладнювати (якщо не виключати) інкримінування ст. 201-2 КК у тих випадках, коли незаконне (бо нецільове) розпорядження вказаним у цій статті КК майном набуватиме вигляду, наприклад, дарування, передачі в рахунок погашення боргу, відшкодування завданих збитків або як оплати виконаної роботи чи наданих послуг. Показовим у цьому сенсі є висловлювання В. Фурмана про проблематичність кримінально-правової оцінки розтрата гуманітарної допомоги, вчинюваної у період воєнного стану «без відповідної мети збагачення чи отримання прибутку» [6]. Такому негативному сценарію може сприяти й обмежувальне розуміння поняття «прибуток» (різниця між сумою надходжень і сумою понесених витрат), а саме до такого тлумачення схиляє історія з доходом як криміноутворювальною ознакою порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг (колишня ст. 202 КК).

Водночас не можна виключати, що на практиці «мета одержання прибутку» тлумачитиметься по-іншому, тобто максимально широко – як отримання будь-якої (майнової чи навіть немайнової) компенсації за майно, яким незаконно розпорядився винний, що, вочевидь, збільшуватиме сферу докладання адвокатських зусиль.

Знову звернусь до прикладу з практики, в якому власне мета отримання прибутку чітко простежується в діях обвинуваченого.

ОСОБА_4 було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 201-2 КК. Слідство встановило, що в період з травня по червень 2022 р. ОСОБА_4, реалізуючи спільний злочинний план, діючи за попередньою змовою з ОСОБА_3 та ОСОБА_1, керуючись корисливим мотивом, під приводом волонтерської діяльності благодійної організації, яка мала полягати у безоплатній передачі Збройним силам України та іншим військовим формуванням, створеним у відповідності до законодавства України, товарів індивідуального захисту, раніше отриманих як гуманітарна допомога від благодійного фонду «Міжнародний благодійний фонд «Наступний крок» («NEXT STEP UKRAINE»)), що є представником міжнародного благодійного фонду «NEXT STEP», вирішив продати 16 бронежилетів з броне-пластинами. Одержувачем зазначеного товару гуманітарної допомоги повинен був стати Самарський територіальний центр комплектування та соціальної підтримки в м. Дніпро або інше військове формування.

У подальшому ОСОБА_4 домовився з ОСОБОЮ_5 здійснити продаж вищевказаного товару 30.06.2022 року за ціною 900 доларів США, або у гривні за курсом на момент продажу за один бронежилет з броне-пластинами, тим самим планував отримати прибуток на загальну суму 520 тис. грн. При цьому ОСОБА_4 достовірно розумів, що продає гуманітарну допомогу без будь-яких підтверджуючих документів.

Під час наступної зустрічі з ОСОБОЮ_5 ОСОБА_4, діючи з корисливих мотивів, не зважаючи на обов'язок безоплатної передачі цих бронежилетів Самарському територіальному центру комплектування та соціальної підтримки в м. Дніпро та іншим військовим формуванням, передав покупцю ОСОБА_5 16 бронежилетів. Після цього ОСОБА_4 отримав від ОСОБИ_5 520 тис. грн незаконного прибутку за продаж товарів гуманітарної допомоги, тобто суму, яка в 410 разів перевищує НМДГ та становить значний розмір [17].

Тут варто висловити одне зауваження. У згаданих вище матеріалах кримінальної справи ОСОБА_5, тобто покупцю предметів гуманітарної допомоги, не було повідомлено підозру за ч. 3 ст. 201-2 КК. Із позиції *de lege lata* це правильно, адже чинна редакція згаданої статті визнає к. пр. (у відповідній формі) лише продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги. Водночас із позиції *de lege ferenda* відсутність нормативного посилення на придбання таких товарів із метою подальшого збуту варто визнати прогалиною в кримінальному законі, адже законодавцем було проігноровано, вважаємо необґрунтовано, таку форму зловживань із гуманітарною допомогою, як її продаж з метою отримання прибутку (збагачення). До слова у назві ст. 201-2 КК ідеться саме про незаконне використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку – очевидно, що поняття «використання» є семантично більш широким, аніж «продаж». До того ж, вивчення змісту заборон, розташованих умовно поруч із досліджуваною нами, ідеться передусім про ст. 199 та 204 КК, указує на те,

що там ідеться зокрема про *придбання* з метою використання при продажу товарів або з метою збуту (ст. 199 КК) або лише *придбання* з метою збуту (ст. 204 КК) певних визначених законодавцем предметів, щодо яких установлено особливий режим обігу.

Таким чином, у разі обґрунтування наукової позиції про доцільність збереження ст. 201-2 у тексті КК, одним із шляхів її редакційного вдосконалення повинно стати посилення в диспозиції статті на таку форму діяння, як купівля товарів (предметів) гуманітарної допомоги з метою перепродажу (як варіант – збуту, що охоплює більше способів відчуження майна).

Наведене також спонукає замислитись над питанням про можливість інкримінування ст. 198 КК у разі придбання, отримання та вчинення інших дій щодо предметів гуманітарної допомоги (благодійних пожертв, безоплатної допомоги), якщо набувач такого майна був заздалегідь обізнаний про незаконний характер попереднього отримання такого майна іншою особою. У разі сукупної кваліфікації за загальною нормою про привласнення і розтрату (ст. 191 КК) та нормою про «скуповування викраденого» (ст. 198 КК) такі питання загалом не повинні виникати, тут уже сформулась усталена практика. Водночас формула кваліфікації на рівні сукупності діянь, передбачених ст. ст. 201-2 та 198 КК, може викликати певні зауваження, передусім з огляду на специфіку описання диспозиції «гуманітарної» заборони, а також із огляду на те, що законодавець офіційно визнав її к. пр. у сфері господарської діяльності.

Вважаю, що посилення виключно на «мету отримання прибутку» в назві та диспозиції частини першої статті 201-2 КК не відповідає потребам правозастосовної практики. Воно також значно ускладнює процес доказування у кримінальних провадженнях. Отже, пропоную виключити вказівку на зазначену мету в назві цієї статті. При цьому непоодинокими є випадки, коли гуманітарна допомога може бути використана також у власних (особистих) інтересах чи в інтересах третіх осіб, без отримання прибутку, про що потрібно безпосередньо зазначити у законі України про кримінальну відповідальність.

Загалом варто сподіватись, що «наведення ладу» в царині організації гуманітарної допомоги, поєднане з іншими важелями протидії державі агресору [18], буде здатне досягти сформульованих державою завдань в період воєнного часу.

Висновки. Здійснений аналіз спонукає зробити висновок про те, що доповнення КК України статтею 201-2 стало черговим проявом невиправданої казуїстичності кримінального закону. Проаналізовану кримінально-правову заборону в її чинній редакції помилково розміщено серед статей КК про відповідальність за к. пр. у сфері господарської діяльності. На сьогодні недоліки, притаманні караності незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв частково усуваються за допомогою застосування ч. 3 ст. 201-2 КК (за такою ознакою, як вчинення дій під час воєнного стану). З урахуванням викладеного логічною є необхідність виключення з КК дослідженої кримінально-правової заборони як

непотрібного прояву надмірної (надлишкової) криміналізації.

Водночас, незважаючи на незадовільне втілення у ст. 201-2 КК ідеї забезпечити предметну кримінально-правову протидію зловживанням зі специфічним майном, потреба вдосконалення кримінального закону в цій сфері зберігається. Тому по-

шуку відповіді на питання про потребу мати «під» гуманітарну допомогу і благодійні пожертви окрему заборону, присвячену самостійному господарському (економічному) делікту, мають бути присвячені подальші наукові розвідки, очевидно поєднані з уважним вивченням практики правозастосування.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 2. С. 99–115. DOI <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.99-115>.
2. Колб О. Г. Про деякі кримінально-правові заходи запобігання розкраданням майна, отриманого волонтерськими організаціями України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 317–319.
3. Марін О. Парадокси кримінального права, або для чого приймати привілейовані спеціальні норми? URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100007624658020>.
4. Муравська Н. Як покарати тих, хто використовує гуманітарну допомогу та благодійні пожертви не за призначенням. URL : <https://yurga.zeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/yak-pokarati-tih-hto-vikoristovue-gumanitarnu-dopomogu-ta-blagodiyini-pozhertvi-ne-za-priznachennyam.html>.
5. Хавронюк М. І. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність. URL : <https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/>.
6. Фурман В. Відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги. Що передбачено новим Законом. URL : https://jurliga.ligazakon.net/analytys/210328_vdpovdalnst-za-netslove-vikori-stan-nya-gumantar-no-dopomogi-shcho-peredbacheno-novim-zakonom.
7. Використали понад 2 млн грн пожертв на Збройні Сили України для власного збагачення – підозрюють двох псевдоволонтерів на Тернопільщині. URL : https://tern.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=313336&fp=14.
8. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо контрабанди деревини: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 142–148.
9. Коваль Н. О. Підстави та порядок переміщення гуманітарної допомоги через митний кордон України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2014. 19 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.
11. Корупційні схеми : їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Москаленко О. М., 2019. 464 с.
12. SSU and NABU investigate possible misappropriation of humanitarian aid by top officials in Zaporizhzhia region. URL: <https://ssu.gov.ua/en/novyny/sbu-ta-nabu>

rozsliduiut-mozhlyve-nezakonne-pryvlasnennia-humanitarnoi-dopomohy-topposadovtsiamy-u-zaporizkii-oblasti.

13. Дудоров О. Криміналізація. *Велика українська кримінологічна енциклопедія*. У 2 т. Т. 1: А-Л / редкол. : В. В. Сокурено (голова); О. М. Бандурка (співголова) та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : «Факт», 2021. С. 749–754.

14. Ухвала слідчого судді Голосіївського районного суду від 7 липня 2022 р. Справа № 752/5938/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105166149>.

15. Ухвала слідчого судді Рівненського міського суду Рівненської області про застосування запобіжного заходу. Справа № 569/9987/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106382108>.

16. Онученко Д. Незаконний продаж гуманітарки: як недосконалий закон перетворює реальних волонтерів на злочинців. *Юридичний вісник України*. № 1–3.

17. Ухвала слідчого судді Індустріального районного суду м. Дніпропетровська. Справа № 202/4555/22. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106375046>.

18. Каменський Д.В. Санкції Європейського Союзу як дієвий інструмент підтримки України: економіко-правовий аспект. *Amparo*. 2022. Спецвипуск. Том 1. С. 112–118. DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-spec-1-16>.

D. Kamensky, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law of Berdyansk State Pedagogical University
ORCID: 0000-0002-3610-2514

Liability for theft of humanitarian aid: amendments to the domestic criminal law during war

The purpose of the article is to reveal the content of the debatable signs of illegal use of humanitarian aid, provided for in Art. 201-2 of the Criminal Code of Ukraine; clarification of the validity of the appearance of this ban and its possible impact on law enforcement; determination of prospects for the development of criminal law in the relevant area.

The inconsistencies of the analyzed criminal law prohibition with the provisions of the regulatory legislation - the laws of Ukraine “On humanitarian aid” and “On charitable activities and charitable organizations” are highlighted. In particular, it was established that the non-targeted use of humanitarian aid, charitable donations, other than the disposal of such property for the purpose of obtaining profit, does not form part of the considered criminal offense. It has been proven that in the vast majority of cases actions prohibited by the current version of Art. 201-2 of the Criminal Code, in its absence would be recognized as embezzlement and qualified under one of the parts of Art. 191 of the Criminal Code as misappropriation, embezzlement or appropriation of someone else's property by abusing an official's official position.

According to the results of the study of relevant materials of law enforcement practice, the problem of incriminating the signs of guilt and, in particular, the purpose of the ban under study is shown.

The conclusion was formulated that the addition of Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine was another manifestation of the unjustified casuistic nature of the criminal law. The position on the need to exclude the examined criminal law ban from the Criminal Code as an unnecessary manifestation of excessive criminalization is substantiated.

Keywords: *humanitarian aid, charitable donations, criminalization, use, appropriation, embezzlement, criminal offense.*